

Razumevanje uticaja digitalne tehnologije na mentalno zdravlje i nasilničko ponašanje adolescenata

Understanding the influence of digital technology on mental health and violent behavior of adolescents

Danijela Radoičić¹, Vladislava Stojić², Nebojša Zdravković², Srđan Stojanović³, Vladimir Ilić⁴, Dragan Lukić⁵

1-Opšta bolnica Čuprija, Čuprija

2-Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet medicinskih nauka, Katedra za medicinsku statistiku i informatiku, Kragujevac

3-Visoka strukovna škola - Internacionalni centar za profesionalne studije, Beograd

4-Akademija za humani razvoj, Katedra za socijalni rad, Beograd

5-Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet pedagoških nauka, Jagodina

Danijela Radoicic¹, Vladislava Stojic², Nebojsa Zdravkovic², Srdjan Stojanovic³, Vladimir Ilic⁴, Dragan Lukic⁵

1-General Hospital Cuprija, Cuprija, Serbia

2-University of Kragujevac, Faculty of Medical Sciences, Department of Medical Statistics and Informatics, Kragujevac, Serbia

3-College of Applied Studies - International Center for Professional Studies, Belgrade, Serbia

4-Academy for Human Development, Department of Social Work, Belgrade, Serbia

5-University of Kragujevac, Faculty of Pedagogical Sciences, Jagodina, Serbia

PRIMLJEN: 22.04.2024.

PRIHVACEN: 25.05.2024.

RECEIVED: 22.04.2024.

ACCEPTED: 25.05.2024.

APSTRAKT

Cilj. Ispitati stepen i prirodu digitalnog nasilja među adolescentima.

Metode. Istraživanje je sprovedeno nad uzorkom adolescenata prosečne starosti 16,07 godina koji pohađaju srednju medicinsku školu u Čupriji. Proces istraživanja je sproveden anketnom metodom i tehnikom upitnika nad uzorkom od 109 ispitanika. Od statističkih testova, primenjeni su frekvencija, analiza pouzdanosti, t test i ANOVA test. Zaključak je donet na 0,05 nivou statističke značajnosti.

Rezultati. Ukupno 11,2% ispitanika je doživelo neku formu nasilja na internetu, 20,2% je dobilo uznemiravajući sadržaj ili uvredljivu poruku, 13,8% je bilo predmet neželjnog snimanja i slanja snimljenog materijala drugima i 13,8% je bilo uznemiravano putem telefona. Sa druge strane, 7,3% adolescenata je vršilo nasilje nad drugima putem interneta, 9,2% je poslalo uznemiravajući sadržaj ili uvredljivu poruku, 10,1% je snimalo druge telefonom i slalo sadržaj drugima, 4,6% unemiravalo druge telefonom. Nisu identifikovane statistički značajne razlike u frekvenciji digitalnog nasilja u zavisnosti od pola i starosti adolescenata.

ABSTRACT

Objective. Examine the degree and nature of digital violence among adolescents.

Methods. The research was carried out on a sample of adolescents with an average age of 16.07 years who attend the medical school in Čuprija. The research process was conducted using the survey method and questionnaire technique on a sample of 109 respondents. A range of statistical tests, such as frequency analysis, reliability analysis, t test, and ANOVA test were utilized. The conclusion was reached at the 0.05 level of statistical significance.

Results. A total of 11.2% of respondents experienced some form of violence on the Internet, 20.2% received disturbing content or an offensive message, 13.8% were the subject of unwanted filming and sending recorded material to others and 13.8% were harassed by phone. On the other hand, 7.3% of adolescents committed violence against others via the Internet, 9.2% sent disturbing content or an offensive message, 10.1% recorded others on the phone and sent the content to others, 4.6% disturbed others on the phone. No statistically significant differences were identified in the frequency of digital violence depending on the gender and age of adolescents.

KORESPONDENCIJA / CORRESPONDENCE

Danijela Radoičić, Opšta bolnica Čuprija, Miodraga Novakovića 78, Čuprija, Tel: 063 19 91 058, Imejl: daca.radoicic@gmail.com

Danijela Radoicic, General Hospital Čuprija, Miodraga Novakovića 78, 35230 Čuprija, Serbia, Phone: +381 63 19 91 058, E-mail: daca.radoicic@gmail.com

Zaključak. Korišćenje digitalne tehnologije za vršenje nasilja među adolescentima je prisutno, a kao najčešći oblici nasilja javljaju se slanje netačnih i lažnih informacija prijateljima i članovima porodice, kreiranje i slanje lažnih informacija putem četa, širenje glasina, kao i upotreba seksualnih simbola prilikom komunikacije.

Ključne reči: adolescent; mentalno zdravlje; digitalna tehnologija; nasilje; maltretiranje u virtuelnom prostoru.

UVOD

Adolescencija je karakteristična po tome što predstavlja posebno stresno i emocionalno promenljivo životno doba, u toku kojeg nastaju različite i brojne psihofiziološke i emocionalne promene, koje kao takve, deluju na ponašanje adolescenta i kvalitet njihovog života.¹ Kontekstualna priroda adolescentskog doba ukazuje na dejstvo različitih faktora koji ove emocije i ponašanje mogu promeniti. Jedan od njih jeste i razvoj interneta, koji je svakako olakšao proces komunikacije i stvorio brojne mogućnosti, ali je i kao takav doveo do pojave specifičnih problema.² Navedene probleme treba posmatrati u kontekstu pojave nove forme nasilja – digitalnog nasilja, koje se sprovodi primenom savremenih IKT rešenja i koje je kao takvo posebno izraženo među adolescentima u školama.³

Digitalno nasilje (poznato i kao nasilje na internetu i elektronsko nasilje), podrazumeva mentalno i emocionalno nasilje koje se sprovodi upotrebom savremenih tehnoloških rešenja, poput mobilnih telefona, računara, društvenih mreža i drugih internet servisa.⁴ Često je poznato kao sajber nasilje (eng. Cyberbullying), kao novi fenomen nasilja proistekao uporedo sa tehnološkim razvojem. Suština ovakvog nasilja ogleda se u slanju neprikladnih poruka, slika i drugog neprikladnog sadržaja, uznemiravajućih poziva, lažnom predstavljanju i slično. Mogućnost skrivanja identiteta sa kojeg se upućuje sadržaj ili poziv posebna je karakteristika ove forme nasilja, ali ujedno i veliki izazov u njegovom sprečavanju.^{5,6} Specifičnost digitalnog nasilja u odnosu na tradicionalno ogleda se u tome što može biti prisutno non-stop, često je anonimnog karaktera, dešava se na sigurnim mestima (na primer u kući žrtve), repetitivne je prirode, a masovni karakter interneta znači da i drugi mogu pratiti i videti to nasilje, često ga pogoršavajući u tom procesu.² Kao takvo, digitalno nasilje podrazumeva uhođenje i vredanje, slanje štetnih i neprikladnih sadržaja putem mejla, poruka ili drugih servisa, nedozvoljeno snimanje žrtve, kreiranje lažne internet stranice i iznošenje neprikladnog materijala na njoj.³ Veljković et al.⁴ ovom spisku dodaju i ucenjivanje, seksualno uzmeniravanje, zloupotrebu ličnih podataka, govor mržnje, lažno predstavljanje, širenje netačnih informacija i nedozvoljenu komunikaciju ličnih informacija.

Statistika pokazuje da je 7% mladih starosti 11-15 godina bilo izloženo nekoj formi digitalnog nasilja. Procenat se povećava sa godinama starosti, tako da je 49% mladih starosti 13-18 godina bilo žrtva neke forme nasilja, dok je 21% njih sprovodilo

Conclusion. The use of digital technology to commit violence among adolescents is present, and the most common forms of violence are sending inaccurate and false information to friends and family members, creating and sending false information via chat, spreading rumors, as well as the use of sexual symbols in communication.

Key words: adolescent; mental health; digital technology; violence; cyberbullying.

nasilje.⁶ Studije o rasprostranjenosti digitalnog nasilja pokazuju da je 11%-17% učenika uključeno u ovu formu aktivnosti, dok je 19%-29% bilo u ulozi žrtve.³ Studija među adolescentima u Španiji starosti 14-18 godina pokazuje da su dečaci češće žrtve, ali i počinioči sajber nasilja u školama.⁷ Studija koja je sprovedena u Turskoj pokazuje da stariji adolescenti (dečaci) češće sprovode digitalno nasilje, ali ta razlika nije statistički značajna. Ali sa druge strane, dečaci su češće žrtve ovog nasilja i u tom domenu postoji statistička značajnost.⁸ Batori et al.¹ su sprovedli studiju u hrvatskoj srednjoj školi nad 165 učenika. Rezultati su najpre pokazali da su devojčice više izložene nasilju od dečaka, ali ta razlika nije statistički značajna, kao i u prethodno navedenoj studiji. Međutim, Batori et al. dalje navode da stariji adolescenti doživljavaju više digitalnog nasilja, a kao najčešći oblici se navode seksualno uznemiravanje, ogovaranje i nazivanje pogrdnim nazivima. Mali procenat adolescenata se obratio nekome za pomoć nakon nasilja, što je još jedan rezultat ove studije. Sa druge strane, studija sprovedena u Izraelu pokazuje da dečaci adolescenti češće sprovode digitalno nasilje u odnosu na devojčice.⁹ Gohal et al.¹⁰ identifikuju pozitivnu korelaciju između vremena korišćenja interneta i učestalosti sajber nasilja, a takođe i navode da su dečaci više izloženi ovoj formi nasilja. Kada je reč o Republici Srbiji, istraživanja sajber nasilja jesu učestalija, ali je primetan njihov deficit kada je reč o adolescentskoj dobi, posebno po specifičnim regionima zemlje, što je jedan od motiva ovog istraživanja. Studija sprovedena među srednjoškolcima u Srbiji pokazuje da je 20,2% adolescenata činilo digitalno nasilje, a čak 51,6% je bilo u ulozi žrtve. Vredanje, ismevanje i širenje glasina se pojavljuju kao najčešće forme nasilja u ovoj studiji.¹¹ Veljković et al.⁴ navode da su devojčice češće žrtve digitalnog nasilja nego dečaci u školama u Srbiji. Kako se navodi u jednoj od obimnijih studija koja se bavila ispitivanjem digitalnog nasilja među učenicima osnovnih i srednjih škola u Srbiji, sa povećanjem broja godina povećava se i stepen korišćenja digitalnih tehnologija,¹² što samim tim povećava mogućnost realizacije neke forme digitalnog nasilja.

Uvažavajući navedene rezultate studija i ranije teorijske koncepcije sajber nasilja, cilj ovog istraživanja je ispitati stepen i prirodu digitalnog nasilja među adolescentima. U skladu sa ranije navedenim motivom da su studije ovog tipa deficitarne kada je reč o specifičnim regionima Republike Srbije, uključujući i Pomoravski region, proces istraživanja u ovoj studiji je sproveden nad uzorkom adolescenata u Čupriji.

ISPITANICI I METODE

Kako bi se ispitao postavljeni cilj, a u skladu sa prethodno navedenim motivom i deficitarnim studijama ovog tipa, istraživanje je sprovedeno u Čupriji nad adolescentima srednje medicinske škole. S obzirom na činjenicu da je izvestan broj ispitanika maloletan, kao i to da kao učenici moraju imati prethodno dobijenu saglasnost roditelja da participiraju u istraživanju, pre samog procesa istraživanja roditeljima je upućen detaljan dokument u kojem je opisan cilj, priroda i značaj istraživanja. Takođe, o samom istraživanju je prethodno obavljen detaljan razgovor sa direktorom škole. Pored navedenog, roditeljima i učenicima su obezbeđene detaljne informacije o anonimnosti procesa istraživanja. U tom pogledu, nijedna od ličnih informacija nije bila zahtevana od ispitanika. Kako je proces istraživanja sproveden primenom anketne metode i tehnike upitnika, koji je u papirnoj formi distribuiran ispitanicima, obezbeđena je posebna kutija u kojoj su učenici mogli da odlažu svoje popunjene upitnike, pri čemu je upitnicima mogao pristupiti samo istraživač. Proces istraživanja je sproveden u toku meseca ferbuara i prve polovine marta 2024. godine. Nakon što je proces istraživanja završen, odgovori su od strane istraživača iz papirne forme preneti u elektronsku, kako bi se isti učinili pogodnim za statističku obradu. Ovim procesom formiran je ukupan uzorak od 109 ispitanika.

Upitnik koji je bio distribuiran ispitanicima sastojao se iz pitanja zatvorenog i poluzatvorenog tipa, čiji je zadatak bio prikupljanje informacija o stepenu učestalosti primene i poznavanja digitalne tehnologije. Dodatno, jedan deo upitnika odnosio se na tip i stepen upotrebe društvenih mreža. U drugom delu upitnika korišćena su pitanja poluzatvorenog tipa, čiji je zadatak bio utvrđivanje frekvencije uznemiravanja ispitanika od strane drugih, kao i u kojoj meri je sam ispitanik sprovodio digitalno nasilje. U ovom delu upitnika ispitanicima je data mogućnost da iznesu dodatne komentare o prirodi nasilja kojem su bili izloženi na taj način. Treći deo upitnika bio je dizajniran kako bi se prikupile detaljnije informacije o obliku digitalnog nasilja kojem su ispitanici bili izloženi. U ovom procesu korišćena je petostepena Likertova skala, gde se ocena 1 odnosila na potpuno neslaganje, a ocena 5 na potpuno slaganje sa navedenim stavom. Sve konstatacije i pitanja u upitniku kreirani su na osnovu validiranih upitnika i istraživanja autora Popadić i Kuzmanović,¹² Stanković,¹¹ Bocilj¹³ i Četin et al.⁶ Od statističkih tehnika korišćene su frekvencija, analiza pouzdanosti, t test i ANOVA test, pri čemu je sama analiza sprovedena u statističkom softveru SPSS V26.

REZULTATI

U ukupnom uzorku od 109 ispitanika, 75,2% je ženskog pola, dok je 24,8% muškog pola. Prosečna starost ispitanika iznosi 16,07 godina. Svi ispitanici osim jednog, odnosno 99,91% ispitanika navode da poseduju mobilni telefon koji ima kameru i pristup internetu. U datoj strukturi uzorka, 30,3% ispitanika navodi da telefon ne koristi za slanje SMS

poruka, već da se poruke šalju nekim od digitalnih servisa koji su karakteristični za pametne telefone. Oni ispitanici koji šalju SMS poruke, u proseku pošalju 32 poruke dnevno. Dalje, 45% ispitanika navodi da ima sopstveni računar, 19,3% uopšte ne koristi računar (već sam telefon), dok ostali koriste zajednički računar sa drugima u domaćinstvu. U 69,7% slučajeva ispitanici su se izjasnili da im roditelji ne ograničavaju vreme koje mogu da provedu za računarom, dok 70,6% navodi da im roditelji ne govore šta mogu da rade na računaru. U proseku, ispitanici su počeli da koriste internet u desetoj godini, pri čemu se interval kreće od sedme godine, kao najniže starosne granice, do petnaeste godine, kao najviše starosne granice. Kada je reč o frekvenciji upotrebe interneta, 92,7% ispitanika navodi da internet koristi svakodnevno, dok 7,3% čini skoro svakodnevno.

Velika većina ispitanika, odnosno 98,2% ima neku od društvenih mreža. Rezultati analize pokazuju da svih 109 ispitanika (100%) ima Instagram, 47,71% poseduje TikTok, 31,9% Snapchat, 11,93% Whatsapp, 14,68% Facebook, 4,59% Viber, 0,92% poseduje X (Twitter). Međutim, najčešća je kombinacija ovih mreža, tako da ispitanici imaju više od jedne, ali se u svakoj kombinaciji pojavljuje Instagram, uglavnom sa TikTok i Snapchat društvenim mrežama. U Tabeli 1 prikazani su rezultati koji se odnose na frekvenciju digitalnog uznemiravanja koje su ispitanici pretrpeli, ili sami sproveli nad drugima.

Tabela 1. Frekvencija sajber nasilja

Pitanje	Frekvencija odgovora			
	A	B	C	D
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana vređao na internetu?	88,1%	5,5%	1,8%	4,6%
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana vređali na internetu?	92,7%	3,7%	2,8%	0,9%
Da li Vam je neko u zadnjih godinu dana poslao uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	79,8%	12,8%	1,8%	4,6%
Da li ste Vi nekome u zadnjih godinu dana poslali uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	90,8%	3,7%	0,9%	4,6%
Da li Vas je u zadnjih godinu dana neko snimao telefonom, da Vi to niste želeli i poslao/la drugima?	86,2%	6,4%	1,8%	5,5%
Da li ste Vi u zadnjih godinu dana nekoga snimali telefonom, da on/ona to nije želeo/la i poslali drugima?	89,9%	3,7%	3,7%	2,8%
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana uznemiravao preko telefona?	86,2%	7,3%	2,8%	3,7%
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana uznemiravali preko telefona?	95,4%	1,8%	1,8%	0,9%

Napomena: A-Nije se desilo nijednom; B-Desilo se jednom; C-Desilo se dva-tri puta; D-Desilo se više puta.

Shodno navedenom, 11,2% ispitanika je doživelo neku formu nasilja na internetu, 20,2% je dobilo uznemiravajući sadržaj ili uvredljivu poruku, 13,8% je bilo predmet neželjnog snimanja i slanja snimljenog materijala drugima i 13,8% je bilo

uznemiravano putem telefona. Sa druge strane, 7,3% adolescenata je vršilo nasilje nad drugima putem interneta, 9,2% je poslalo uznemiravajući sadržaj ili uvredljivu poruku, 10,1% je snimalo druge telefonom i slalo sadržaj drugima, 4,6% uznemiravalo druge telefonom. U Tabeli 2 prikazani su rezultati frekvencije koji se odnose na oblik uznemiravanja putem digitalnih medija.

Tabela 2. Rezultati frekvencije: oblik digitalnog nasilja

Konstatacija	Gradacija ocene u %				
	1	2	3	4	5
1. Dobijao/la sam mejl neprikladnog ili uznemiravajućeg sadržaja.	95,4	1,8	0,9	0,9	0,9
2. Dobijao/la sam neprikladne ili uznemiravajuće poruke putem četa.	78	8,3	4,6	5,5	3,7
3. Dobijao/la sam pretnje putem četa.	86,2	5,5	2,8	1,8	3,7
4. Neko je postavljao lažne i netačne informacije o meni putem četa.	85,3	2,8	4,6	1,8	4,6
5. Neko je o meni slao lažne i netačne poruke mojim prijateljima i članovima porodice.	86,2	2,8	3,7	0,9	5,5
6. Neko je ohrabrivao druge da protiv mene pišu netačne i lažne informacije na četu.	84,4	4,6	5,5	2,8	2,8
7. Neko je širio glasine o meni na internetu.	82,6	3,7	7,3	1,8	4,6
8. Nazivali su me različitim neprikladnim i pogrđnim nadimcima na internetu.	89	2,8	2,8	2,8	2,8
9. Dobijao/la sam poruke sa uvredljivim simbolima.	86,2	2,8	4,6	2,8	3,7
10. Rugali su mi se na internetu.	91,7	3,7	2,8	0,9	0,9
11. Pisali su uvredljive komentare o meni na internet sajtovima i društvenim mrežama.	91,7	3,7	3,7	/	0,9
12. Koristili su ponižavajuće izraze o meni.	89	3,7	3,7	1,8	1,8
13. Neko je bio napravio lažni profil sa mojom slikom i podacima i lažno se predstavljao drugima.	91,7	1,8	0,9	0,9	4,6
14. Delili su video-zapise u kojima se ja nalazim bez mog znanja i odobrenja.	89	3,7	3,7	1,8	1,8
15. Delili su fotografije na kojima se ja nalazim bez mog znanja i odobrenja.	89	2,8	3,7	1,8	2,8
16. Uređivali su moje fotografije na uvredljiv način.	94,5	3,7	/	/	1,8
17. Pojedinci su koristili seksualne simbole prilikom časkanja sa mnom.	92,7	/	0,9	1,8	4,6
18. Neko mi je delio seksualni sadržaj putem interneta	89,9	3,7	1,8	1,8	2,8

Konstatacije korišćene u Tabeli 2 pokazuju visok stepen interne pouzdanosti, koja iznosi 0,935 i koja kao takva premašuje minimalno propisani prag od 0,7, određen Cronbach alpha koeficijentom.¹⁴ Visoka interna konzistentnost opravdava dalji postupak analize. Da bi se utvrdilo da li postoje razlike u frekvenciji digitalnog nasilja među adolescentima različitog pola, primenjen je t test, čiji su rezultati prikazani u Tabeli 3.

Tabela 3. Rezultati t test: pol i frekvencija digitalnog nasilja

Pitanje	Aritmetička sredina		p
	Muški	Ženski	
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana vređao na internetu?	1,26	1,22	0,800
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana vređali na internetu?	1,04	1,15	0,293
Da li Vam je neko u zadnjih godinu dana poslao uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	1,04	1,15	0,293
Da li ste Vi nekome u zadnjih godinu dana poslali uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	2,15	2,34	0,239
Da li Vas je u zadnjih godinu dana neko snimao telefonom, da Vi to niste želeli i poslao drugima?	1,04	1,24	0,167
Da li ste Vi u zadnjih godinu dana nekoga snimali telefonom, da on/ona to nije želeo/la i poslali drugima?	1,33	1,24	0,595
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana uznemiravao preko telefona?	1,19	1,20	0,944
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana uznemiravao preko telefona?	1,19	1,26	0,640

Rezultati u Tabeli 3 pokazuju odsustvo statistički značajne razlike. Da bi se odredilo da li postoje razlike u frekvenciji nasilja u zavisnosti od godina starosti adolescenata, primenjen je ANOVA test, čiji su rezultati prikazani u Tabeli 4. S obzirom na godinu starosti, u analizi je izvršena podela na pet grupa adolescenata: grupa 1 – starost 14 godina; grupa 2 – starost 15 godina; grupa 3 – starost 16 godina; grupa 4 – starost 17 godina i grupa 5 – starost 18 godina.

Tabela 4. Rezultati ANOVA testa: starost i frekvencija digitalnog nasilja

Konstatacije	F	p
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana vređao na internetu?	0,925	0,452
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana vređali na internetu?	0,923	0,453
Da li Vam je neko u zadnjih godinu dana poslao uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	0,842	0,502
Da li ste Vi nekome u zadnjih godinu dana poslali uznemiravajuću ili uvredljivu poruku?	1,239	0,299
Da li Vas je u zadnjih godinu dana neko snimao telefonom, da Vi to niste želeli i poslao drugima?	1,202	0,314
Da li ste Vi u zadnjih godinu dana nekoga snimali telefonom, da on/ona to nije želeo/la i poslali drugima?	0,774	0,545
Da li Vas je neko u zadnjih godinu dana uznemiravao preko telefona?	0,656	0,624
Da li ste Vi nekoga u zadnjih godinu dana uznemiravao preko telefona?	0,923	0,452

S obzirom da rezultati ANOVA testa nisu identifikovali statistički značajnu razliku, nije potrebno sprovoditi post testove kako bi se utvrdila statistička značajnost razlika unutar ispitanih grupa.

DISKUSIJA

Rezultati istraživanja su pokazali da se kod velike većine ispitanika (88,1%), odnosno adolescenata u ovom slučaju, nije dogodilo nijednom da ih neko vređa putem interneta. Međutim, to nije slučaj sa 11,9% ispitanika, pri čemu su neki bili predmet uznemiravanja putem interneta i više puta u toku godine. Znatno veći broj adolescenata (92,7%) navodi da nikada nije nikoga vređao putem interneta, ali ima onih koji su to učinili jednom u zadnjih godinu dana (3,7%), dva ili tri puta (2,8%) ili više puta (0,9%). Situacija je malo drugačija kada je u pitanju prijem uznemiravajućih ili uvredljivih poruka. Iako se 79,8% adolescenata izjasnilo da nije dobilo takvu poruku u zadnjih godinu dana, 20,2% jeste, a neki i više puta godišnje. U datom uzorku, 90,8% adolescenata navodi da nije nikada poslalo poruku tog tipa, dok su to neki učinili više puta u toku godine (4,6%). Rezultati su donekle identični kada je u pitanju neželjeno snimanje mobilnim telefonom i slanje tog sadržaja drugima. Naime, 86,2% ispitanika navodi da ih niko nije snimao i potom slao sadržaj drugima, ali 13,8% navodi suprotno, pri čemu je 5,5% ispitanika bilo žrtva navedenog više puta u toku godine. Suprotno tome 89,9% ispitanika navodi da nikada nije snimalo druge osobe bez njihove volje i slalo sadržaj drugima, što zapravo pokazuje da 10,1% njih to jeste učinilo. Kada je u pitanju uznemiravanje telefonom, 7,3% ispitanika navodi da se to desilo makar jednom u godinu dana, 2,8% da se to desilo dva ili tri puta, a 3,7% da se desilo više puta. Praktično, 13,8% adolescenata bilo je predmet uznemiravanja putem mobilnog telefona. Suprotno tome, samo 4,6% njih navodi da su oni uznemiravali druge putem telefona. Kada je reč o načinu uznemiravanja putem telefona, adolescenti su naveli sledeće komentare: „Ružne reči“; „Vređanje na osnovu fizičkog izgleda“; „Slanje neprikladnih fotografija“; „Seksualno uznemiravanje“; „Vređanje“; „Poziv sa skrivenog broja“; „Čutanje“; „Lažno predstavljanje“.

Analizirajući oblike digitalnog uznemiravanja adolescenata, najčešće se javlja slanje netačnih i lažnih informacija prijateljima i članovima porodice. Nakon toga se po frekvenciji pojavljuje kreiranje i slanje lažnih informacija putem četa, širenje glasina, kao i upotreba seksualnih simbola prilikom časkanja na četu. Paralelno sa time, adolescenti su često putem četa dobijali pretnje, neprikladne i uznemiravajuće sadržaje i poruke sa uvredljivim simbolima. Pored navedenog, česta je upotreba seksualnih sadržaja, deljenje ličnih fotografija bez prethodnog znanja žrtve.

Rezultati t testa su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika u frekvenciji nasilja između muških i ženskih adolescenata. Ovo praktično podrazumeva da bez obzira na pol, svi adolescenti u istoj meri prolaze kroz digitalno nasilje, ali istovremeno u istoj meri sprovode digitalno nasilje. Odsustvo statističke značajnosti kada je u pitanju digitalno nasilje među adolescentima muškog i ženskog pola pronađeno je i u drugim sličnim studijama.^{1,8} Prilikom ispitivanja razlike u frekvenciji nasilja među adolescentima različite starosti, primenom ANOVA testa nisu identifikovane statistički značajne

razlike. Kao i u prethodnom slučaju, može se konstatovati da su adolescenti jednako izloženi digitalnom nasilju, ali da su u istoj meri i počinioci. Ovi rezultati su suprotni preliminarno postavljenim očekivanjima da sa porastom broja godina dolazi do povećane upotrebe digitalnih medija i mogućnosti za nasilje. Ujedno su rezultati suprotni onima koje su u studiji dobili Gohal et al.¹⁰ Naime, odsustvo statistički značajne razlike u pogledu pola i starosti može se objasniti različitim faktorima. Pre svega, u odnosu na neka ranija istraživanja, adolescenti u ovoj studiji pripadaju takozvanoj Generaciji Z, koja je odrastala sa tehnologijom i svakodnevno je koristi za različite potrebe.¹⁵ Kao rezultat toga, bez obzira na pol i starost, pripadnici unutar ove generacije na isti način koriste tehnologiju, imaju po nekoliko društvenih mreža koje svakodnevno koriste za potrebe komunikacije. To može, pored svega ostalog, uključivati i širenje glasina, upotrebu četa, deljenje fotografija i slično. Adolescenti danas imaju identične norme i stavove karakteristične za njihovu generaciju, što može biti jedan od razloga odsustva statističke značajnosti. Ali sa druge strane, ne treba izostaviti ni činjenicu da značajan broj adolescenata ne želi da iznese informacije da je bio predmet uznemiravanja, kako se eventualno ne bi susreo sa dodatnim problemima, odnosno uznemiravanjem,³ što takođe može biti jedan od razloga odsustva statistički značajne razlike.

Rezultati ovog istraživanja dopunjuju postojeću akademsku literaturu u domenu digitalnog nasilja među adolescentima i stvaraju osnovu za dalja istraživanja. Ujedno se ove informacije ističu kao relevantne za relevantne socijalne i obrazovne institucije koje se bave programima prevencije nasilja među adolescentima. Ipak, istraživanje ima izvesnih ograničenja koja mogu biti smernice daljih istraživanja. Iako se poseban doprinos studije ogleda u tome što dopunjuje deficitarne rezultate ovog tipa u ispitivanom regionu, ipak se mora istaći ograničenje u pogledu veličine i strukture uzorka. U cilju dolaska do dodatnih rezultata, potrebno je uzorak povećati tako da obuhvati adolescente i drugih srednjih škola u posmatranom regionu. Time bi se ujednačila i struktura uzorka u pogledu sociodemografskih karakteristika ispitanika. Osim toga, od koristi može biti sprovođenje komparativne analize među srednjim školama, kao i adolescentima iz različitih mesta unutar posmatranog regiona. Navedeno je posebno potvrđeno potrebom da se komparacija obavi i u pogledu faktora koji mogu delovati na obim i prirodu nasilja, poput socijalnog statusa studenta, njegovog uspeha u školi i slično. Takođe, potrebno je u narednim istraživanjima utvrditi da li postoje statistički značajne razlike u obliku digitalnog nasilja adolescenata sa različitim sociodemografskim karakteristikama.

U zaključku, studija je pokazala da se kao najčešće forme digitalnog nasilja javljaju slanje netačnih i lažnih informacija prijateljima i članovima porodice, kreiranje i slanje lažnih informacija putem četa, širenje glasina, kao i upotreba seksualnih simbola prilikom komunikacije. Paralelno sa time, adolescenti su često putem četa dobijali pretnje, neprikladne i uznemiravajuće sadržaje i poruke sa uvredljivim simbolima. Analiza nije pokazala statistički značajnu razliku u pogledu frekvencije nasilja kada su u pitanju uticaj pola i starosti.

LITERATURA

1. Batori M, Ćurlin M, Babić D. Nasilje putem interneta među adolescentima. *Zdr Glas* 2020; 6: 104-14.
2. Rančić J. Vršnjačko nasilje na društvenim mrežama u Republici Srbiji. *CM: Commun Media* 2018; 13(43): 95-124.
3. Zlatković D, Denić N. Prevencija elektronskog nasilja. 5th International conference on Knowledge management and informatics. Kopaonik, Jan 8-9th 2019. Book of Proceedings. The Higher Education Technical School of Professional Studies in Novi Sad: Novi Sad, 2019: 65-75.
4. Veljković B, Mihajlović M, Dukić S, Despotović M. Nasilje na društvenim mrežama. *PONS Med Č* 2021; 18: 84-91.
5. Li Q. Cyberbullying in schools: a research of gender differences. *Sch Psychol Int* 2006; 27: 157-70.
6. Cetin B, Yaman E, Peker A. Cyber victim and bullying scale: a study of validity and reliability. *Comput Educ* 2011; 57: 2261-71.
7. Romero-Reignier V, Prado-Gasco V, Monaco E. The influence of self-esteem and (cyber) bullying on adolescents' well-being: a question of gender?. *Rev Psicol Clin con Ninos Adolesc* 2022; 9: 37-44.
8. Ayas T, Horzum MB. On being cyberbully and victim among primary school students. *Elem Educ Online* 2012; 11: 369-80.
9. Lapidot-Lefler N, Dolev-Cohen M. Comparing cyberbullying and school bullying among school students: prevalence, gender, and grade level differences. *Soc Psychol Educ* 2014; 18: 1-17.
10. Gohal G, Alqassim A, Eltyeb E, et al. Prevalence and related risks of cyberbullying and its effects on adolescent. *BMC Psychiatry* 2023; 23: 39.
11. Stanković D. Sajber nasilje na društvenim mrežama među mladima u Republici Srbiji. *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 2019; 2: 9-23.
12. Popadić D, Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013.
13. Bocilj P. Victims of cyber stalking: An exploratory study of harassment perpetrated via the Internet. *First Monday* 2003; 8(10). (doi: 10.5210/fm.v8i10.1086).
14. Nunnally JC. Psychometric theory. New York: McGraw-Hill, 1978.
15. Dikec G, Ozturk S, Tasbasi N, Figenergul D, Guler BB. The perceptions of Generation Z University students about their futures: a qualitative study. *Science* 2023; 5: 1-16.